
BAGÓ József – IGNITS Györgyi

Démonok az aranykorban

A foglalkoztatási környezet és a gazdasági aktivitás alakulása a világjárvány előtt

Bevezetés

Magyarországon az elmúlt évtized második fele bizonyos értelemben „aranykornak” tekinthető. Ekkorra a gazdaság már kilábalta a kétezres évek végén ránk tört világgazdasági válságból, ugyanakkor konjunkturális haladás indult el. Ezzel szoros összefüggésben a munkaerőpiacon folytatódottak a kedvező fejlemények. A mostani évtized nyitásakor ránk támadt koronavírus okozta egészségügyi világjárvány mélyen érinti a gazdasági-társadalmi viszonyainkat. Elemzésünkben arra vállalkozunk, hogy az említett aranykor demográfiai, gazdasági, továbbá munkaerő-piaci főbb tényezőit számba vegyük, annak érdekében, hogy ezen tényezők válság utáni helyzetének, alakulásának látásához egyfajta lehetséges támasztékot, bázist adjunk. Emellett éppen az egészségügyi járvány, illetve annak hatásai majdani elemzése érdekében, mintegy természetes módon kiemelten foglalkozunk a válság előtti időszak lakossági egészségességi állapotának egyes főbb jellemzőivel.

A rendszerváltás óta Magyarországon eltelt időszak többfajta módon szakaszolható. A tendenciák pontosabb érzékeléséhez viszonylag nagyobb időtávokat érdemes vizsgálni.

Az egyik kézenfekvő megközelítés a tízéves szakaszolás. Ismeretes, hogy az egyik meghatározó jelenkori gazdaságpolitikai műhely véleménye szerint az utóbbi tíz esztendő az elmúlt száz év legsikeresebb évtizede, egyedülálló felzárkózási periódusa volt (*MNB, 2020*). Nyilvánvaló, hogy körültekintő, kidolgozott gazdaságtörténeti elemzések szükségesek a korszak, illetve az évtized értékeléséhez. Ugyanakkor mintha máris szakmai konszenzus látszana kialakulni abban, hogy az elmúlt évtized második fele bizonyos értelemben „aranykornak” tekinthető. Ekkorra a gazdaság már kilábalta a kétezres évek végén ránk tört világgazdasági válságból, ugyanakkor konjunkturális haladás indult el.

A közelebbről vizsgált munkaerőpiacon a 2010-es években a népesség gazdasági aktivitásának növekedése töretlen volt. 2015 és 2019 között ez a növekedés folytatódott, bár az évtized első feléhez képest üteme némileg lassult: 2015 és 2019 között a 15-64 évesek aktivitási aránya 4%-pontos emelkedést követően 72,6%¹-ra nőtt, mely a rendszerváltás óta a legmagasabb értéket jelentette. Az aktivitás jelentős bővülése mellett a foglalkoztatás szintje is kiemelkedően nőtt – európai összevetésben is –, s az ország a sereghajtóból felzárkózott az uniós országok erős középmezőnyébe, valamint 2019-re elérte az Európa 2020 stratégiában vállalt, 20-64 évesekre vonatkozó 75%-os foglalkoztatási célértéket.

Az évtized végére a munkaerőpiac számos szegmensben és területen feszítetté, munkaerő-hiányossá vált, alacsony munkanélküliség és jelentős bérnövekedés jellemezte. 2019-ben a 15-74 évesekre számolt munkanélküliségi ráta 3,4%-os értéket mutatott, miközben a nettó reálkeresetek évente átlagosan 7-10%-kal nőttek a 2010-es évtized második felében.

Az elmúlt évtized második felében tapasztalt (konjunkturális) fejlődés ismertebb okai:

- a világgazdasági klíma viszonylag kedvező alakulása,
- az EU-támogatások beérkezése, továbbá
- a külföldön dolgozó magyarok pénzügyi hazautalásai.

¹ Az adatok forrása a KSH Munkaerő-felmérése, annak ún. régi módszertana szerinti adatai. 2021 januárjában a munkaerő-felmérés módszertanában ugyanis változás következett be, melyek érdemlegesen érintették a foglalkoztatási, aktivitási arányokat is (a módszertani változás a gyes-en, gyed-en lévők aktivitási besorolását érinti, amennyiben foglalkoztatottnak minősülnek, ha az anyasági ellátást megelőzően dolgoztak). A KSH az új módszertan szerinti idősorokat visszamenőleg is érvényesíti, azonban továbbra is elérhetőek honlapján a régi módszertan szerinti idősorok. Mivel a tanulmányban elemzett időszak még a régi módszertan időszakára esik, s a hivatkozott szakirodalmi elemzések is még ezen adatsorokat használják, ezért a tanulmányunkban mi is a régi módszertan szerinti adatokat elemezzük.

Ismeretes, – bár különböző becslések vannak – az EU-támogatások az éves GDP mintegy 6-7%-át elérő bevételt jelentettek², amelyet nagyobb részben nem itthon kellett megtermelni. A külföldön dolgozó magyarok nem itthon megtermelt jövedelméből származó pénzügyi hazautalások pedig – habár az erre vonatkozó hazai és európai kutatások nem elég módszeresek és rendszeresek – az éves GDP mintegy 2-3%-át érték el³. Ezen tényezők nyilvánvalóan közvetlenül hozzájárultak az időszakban a hazai GDP tartós, lényegében évi 3-4 %-os növekedéséhez. A világgazdasági klíma alakulásának elemzése szétfeszítené a jelen írás kereteit.

A jelen rátekintés a koronavírus okozta egészségügyi világjárvány (a továbbiakban KVEV) hazai ún. harmadik hullámában születik. A KVEV részben elfedi a már korábban megjelent, a klímaváltozástól adódó válságot, egyidejűleg nem lehet lebecsülni a technológiai paradigmaváltásból eredő kihívásokat. A KVEV okozta jelenkori gazdasági válság – eltérően a 2008-2009. évi gazdasági világválságtól – egyszerre jelenti a termelési szektor teljesítményének csökkenését, valamint a fogyasztás zuhanását. A KVEV demográfiai, lakossági egészségügyi, egészségességi, továbbá a hazai gazdaságra, illetőleg a gazdasági aktivitásra történő hatásának szélességét és mélységét jelen pillanatban még csak részben látjuk.

A (közgazdasági) szakmai közbeszédben máris diskurzus indult az összetett válság hatásáról. Párbeszéd indult a KVEV demográfiai, kiemelten a (kényszerű vagy önkéntes) karantén, a kényszerű, elnyúló bezártság, valamint az outdoor programok radikális csökkenése, illetve időszakos megszűnése okozta termékenységi hatásáról, továbbá a sajnálatosan és drámaian megnövekedett halandóságról. Ugyancsak diskurzus kezdődött a KVEV gazdasági, azon belül elsősorban a teljesítőképességet, illetve az államháztartási eladósodást befolyásoló hatásáról.

Elemzésünkben arra vállalkozunk, hogy az említett aranykor demográfiai, továbbá gazdasági és munkaerő-piaci főbb tényezőit számba vételezzük, annak érdekében, hogy ezen tényezők válság utáni helyzetének, alakulásának látásához egyfajta lehetséges támasztékot, bázist adjunk. Emellett éppen az egészségügyi járvány, illetve annak hatásai majdani elemzése érdekében, mintegy természetesen foglalkozunk a válság előtti időszak lakossági egészségességi állapotának egyes főbb jellemzőivel.

Dolgozatunk fókuszában a világjárvány előtti utolsó félévtized, a 2015-2019 közötti időszak áll. Ahol adatsor, vagy megfelelően tartott részelemzés rendelkezésre áll, ott ezt a teljes időszakot elemezzük. Amennyiben ilyen jelenleg nem áll rendelkezésünkre, ott a legutóbbi elérhető év adatainak bemutatását célozzuk. Az egyes metszetekben, ahol érdemesnek találjuk, utalunk a nemzetközi mezőnyben elfoglalt helyünkre. Írásunk statisztikai bázisú folyamatelemzésnek tekinthető. Ettől csak két esetben térünk el. A befektetés-ösztönzés területén kitérünk az állami beavatkozás ellenőrzési szempontú vizsgálatára, mivel kétségtelen, hogy a befektetés-ösztönzés közvetlenül hat a munkahelyek számának növelésére, a munkanélküliség szintjének csökkentésére. Az aktivitás területén pedig vázlatoljuk annak növelése érdekében megtett intézkedéseket.

Népmozgalom (NÁ1) demográfiai folyamatok

Magyarország népessége 2015 és 2019 között mintegy 82,2 ezer fővel csökkent, 2019-ben 9.772,8 ezer főt tett ki. 2015-és 2018 között évente 19,2 – 32,9 ezer fő között volt az éves csökkenés üteme, 2019-ben a csökkenés némileg enyhült (-5,6 ezer fő). A tényleges fogyás mögött egy jóval jelentősebb természetes fogyás húzódik meg (ez a születések és halálozások eredőjét jelenti), melyet némileg enyhített az ebben az időszakban jelentkező bevándorlási többlet.

Az 1000 lakosra jutó természetes népmozgalom egyenlege az időszak egészét tekintve – némi hullámzással – lényegében stagnált: évente 34,0-41,3 ezer fővel haltak meg többen, mint születtek. A gyermekvállalások volumenét jól jelző ún. teljes termékenységi arányszám végig azonos szinten maradt ebben az időszakban: 2015-ben 1,44 értékű volt, 2016 és 2019 között pedig egyaránt 1,49-et

² A hazánkat érintő EU-támogatásokról ad részletes információkat a *European Commission 2021*

³ A hazánkat érintő hazautalásokról ad áttekintést például *Kajdi 2018*

jelentett⁴. Ez a stagnálás a szülőképes korú hölgyek számának csökkenése miatt csökkenő születésszámot eredményezett.

A születéskor várható élettartam 2015-ben 75,4 év volt, amely 76,2-re emelkedett 2019-ig bezáróan. A nők és a férfiak körében egyaránt 0,7 évnyi javulás történt, ezért a köztük lévő különbségek stabilak maradtak: 2019-ben a nők 6,5 évvel magasabb életkorra számíthatnak, mint a férfiak.

A népesség korösszetételét tekintve folytatódott a népesség öregedése: 2015-ben a 65 éven felüliek tették ki a népesség 17,9%-át, 2019-ben arányuk 19,3%-osra emelkedett. Munkaerő-piaci szempontból talán még ennél is fontosabb azonban annak rögzítése, hogy a munkavállalási korúak számának csökkenése jelentősebb volt a teljes népességénél: 2015 és 2019 között az ország népessége összesen 0,84%-kal csökkent a 15-64 éveseké viszont ennél több mint háromszor gyorsabban, 3,05%-kal. Ennek legfontosabb oka, hogy az 50-es évek első felében született nagylétszámú ún. Ratkó generáció⁵ éppen ebben az időszakban érkezett el munkavállalási korának végéhez. Emiatt a munkaerőpiacról kilépő nagylétszámú generációkat csak részben tudta pótolni az oda belépők sokasága. Ez azt jelenti például, hogy 2015-2019 között a munkavállalási korszála egyik szélén a 63-64 éves generációk létszáma 36-106 ezer fővel volt nagyobb, mint a korszála másik szélén a 18-19 éveseké (ráadásul ez a különbség fokozatosan növekedett a vizsgált időszakban). A népesség-előrejelzések szerint további gyorsuló csökkenésre számíthatunk, miközben maga a munkavállalási korú népesség is egyre öregszi.

A munkavállalási korúak arányának csökkenésével és az idősek számának növekedésével az eltartott népesség rátája az évtized első feléhez képest a vizsgált időszakban gyorsulva nőtt: 2015-ben 47,9%-ot 2019-ben 51,3%-ot tett ki ez a ráta, vagyis a munkavállalási korúakra egyre nagyobb eltartási teher rakódik.

A Ratkó generáció munkavállalási korból való fokozatos kiöregedésével munkaerő-piaci kínálati szempontból kulcskérdés lett a vizsgált időszakban az érintettek minél későbbi életkorig való benntartása a munkaerőpiacon. Ennek korlátja lehet, hogy az egészségben eltöltött évek száma a férfiak esetén jócskán, a nők esetén kisebb mértékben, de a nyugdíjkorhatár alatt van. 2019-ben a születésekor egy férfi átlagosan 60,9 évnyi egészséges életét remélhetett, a nők esetén 63,1 év volt ez az életkor. Az adatok tendenciái enyhe javulást mutattak 2015 és 2019 között. Ám az átlagok mögött ebben az esetben is nagyfokú területi-társadalmi különbségek fedezhetők fel. Például egy Észak-Magyarországi férfi születésekor 8,8 évvel kevesebb egészségben eltöltött évre számíthatott 2019-ben, mint egy budapesti társa.

A népességfogyást befolyásolták a vizsgált időszakban az influenzajárványok. A sorrendben első influenzajárvány 2015 harmadik hetétől a tizenegyedik hetéig tartott, és a hetedik héten tetőzött. Csaknem 5400 fővel többen haltak meg itthon, mint az azt megelőző év hasonló periódusában. Az esetek korcsoportos alakulásából egyértelműen látszik, hogy a 2015. év halálozási esetszámainak adatai 60 éves életkor felett mindkét nemnél magasabbak a megelőző és rákövetkező év esetszámainál (*Kovács-Bálint 2018*). Két esztendővel később, a 2017-es ragály következtében a 60 éves és annál idősebb férfiak halálozása összességében 3,6%-kal, mintegy 1800 fővel emelkedett, a 60 éves és annál idősebb elhunyt nők száma 5,7%-kal, több mint 3300 fővel emelkedett az előző évihez képest (*KSH 2018*).

Gazdaság

A gazdasági teljesítőképességet illetően említenuk kell, hogy a GDP a 2008-2009. évi gazdasági világválság előtti szintet csak 2013-ban haladta meg. A GDP lendületesnek mondható növekedését mutatják az adatok 2015-2019 között, amikor a hazai GDP tartós, évi 3-4%-os növekedését látjuk, azzal, hogy a 2015. évi növekedés az előző évhez viszonyítva 5%-os. Csath (2021) hangsúlyozza, hogy az egy főre jutó GDP tekintetében 2019-ben Magyarország már elérte az EU27 átlagértéke 73%-át. A

⁴ A mutató azt fejezi ki, hogy egy hölgy ennyi gyerekre számíthat élete során az aktuális adott évre jellemző demográfiai trendek alapján.

⁵ A Ratkó generációnak hívjuk az 1950 és 1956 között született nagylétszámú generációt, a korszak népjóléti majd egészségügyi miniszterének, Ratkó Annának a neve után. (Az abortusztilalom és a gyermektelenségi adó miatt a természetes szaporodás üteme ezekben az években jelentősen nőtt.)

hátterben ugyanakkor a GKI Gazdaságkutató Zrt. – az EU módszertanának megfelelően számított – konjunktúra-indexe⁶ a 2015. évi szinthez képest 2016-ban kissé csökkent, majd 2017-ben 2018 júliusáig növekedett, majd ezt követően, tehát még a KVEV előtt csökkent. Lényegében ezt az ívet követi az üzleti bizalmi index is, a lakossági (fogyasztói) bizalmi index, tehát a lakosság saját pénzügyi helyzetének várható alakulásának illetőleg saját jövőbeli megtakarítási lehetőségének megítélése azonban inkább stagnált (GKI, 2019b).

Az üzleti bizalmat direkt formában fejezi ki a külföldi működőtőke beáramlás. A külföldi működőtőke jelentős szerephez jut számos európai országban, így Magyarországon is. Ismeretes, hogy Magyarország már (NÁ2) közvetlenül a rendszerváltást követően szabad utat engedett a külföldi működőtőke beáramlásának a készpénzes privatizáció révén. A vizsgált 2015-2019 időszakon belül Magyarország olyan mértékű veszteséget szenvedett el (a 2014. évi szinthez képest) 2015-2016-ban (összesen közel 20 millió dollárt) amelyet a követő (NÁ3) időszakban, 2017-2019 között (összesen mintegy 17 millió dollár befektetés érkezése) nem tudott pótolni. Lényegében Magyarország az időszakból ezen a területen az egyenleget alapul véve kis veszteséggel került ki (KSH, 2020).

Elemzésünkben az eddigiektől eltérően ezen a területen kitérünk a beavatkozás vizsgálatára, mivel kétségtelen, hogy a befektetés-ösztönzés hat a munkahelyek számának növelésére, a munkanélküliség szintjének csökkentésére. Az ÁSZ egyik viszonylag új, 2019. évi alapvizsgálata szerint az állami befektetés-ösztönzés esetében az egyik cél, a munkahelyek növelése teljesült, ami a tevékenység eredményességét igazolta. Ugyanakkor egyes iparágakban és területeken munkaerőhiány alakult ki. A közpénz tehát olyan területre áramlott, ahol állami beavatkozás nélkül is kedvező irányú folyamatok zajlottak. Az ÁSZ elemzése tehát arra hívta fel a figyelmet, hogy a befektetés-ösztönzés területén tudatosabb támogatáspolitikát megvalósítására van szükség, amely a rendelkezésre álló eszközöket (forrásokat) olyan helyre irányítja, ahol nagyobb társadalmi hatás érhető el. Az ÁSZ szerint ugyanis nem érdemes további erőforrásokkal támogatni az egyedi munkahelyteremtést, ehelyett a tudásintenzív, magas hozzáadott értékkel bíró ipari és szolgáltatási területek támogatásával célszerű kezelni az egyes területeken jelentkező munkaerőhiányból és növekvő munkaerőköltségekből adódó nehézségeket (ÁSZ, 2020).

Ismeretes, hogy az államadósság értéke több szempontból is meghatározó jelentőségű egy adott ország számára. Egyrészt befolyásolja az adott időszakban képződő jövedelem felhasználási lehetőségeit, másrészt pedig az egyensúlytalanság fontos jelzőszáma (ÁSZ, 2019). A vizsgált időszakban a kormányzati szektor adóssága a KSH jelentéseiben – a Magyar Nemzeti Bank adatai alapján – 2015 végén 25.402 milliárd forint volt, a GDP 74,7%-a, 2016 végén 25.922 milliárd forint, a GDP 74,1%-a, 2017 végén 28.096 milliárd forint, a GDP 73,6%-a, 2018 végén 29.807 milliárd forint, a GDP 70,8%-a volt, 2019 végén 31.040 milliárd forintot, a GDP 66,3%-át érte el. A forintban számított államadósság tehát az időszakban folyamatosan nőtt. 2019-ben 22%-kal haladta meg a 2015. évi összeget.

Egészségesség

A járvány mint társadalmi vész újbóli megjelenése, illetve tartós jelenlétének személyesen, közvetlen közletről történő mélyebb, mondhatjuk életbevágó megélése magával hozta – egyfajta válaszként, természetes védekezésként – az egészség, az egészséges életmód további drasztikus felértékelődését. Az ismert, összetett hatásrendszer (GKI, 2019a) szerint a polgárok egészségi állapotát részben külső környezeti tényezők (természeti környezet, kémiai környezet (pl. levegőszennyezés), biológiai környezet (pl. víz, talaj), a társadalmi környezet (pl. család, lakás), munkahely, közlekedés, kereseti viszonyok, társadalmi rétegződés, valamint az intézmények, különös tekintettel az egészségügyi ellátásra), részben pedig belső tényezők (az egyén biológiai adottsága, genetikailag öröklött tulajdonságok, életkor, nem), részben az életmód és ez ehhez kapcsolódó egészségmagatartás határozza meg. Az alábbiakban terjedelmi okokból nem tudunk minden tényezővel részletességében

⁶ A GKI a konjunktúra-indexének kiszámításakor az üzleti szférán belül az ipar, a kereskedelem az építőipar és a szolgáltató szektor, illetve a lakosság várakozásait veszi figyelembe. A GKI konjunktúraindex a lakossági (fogyasztói) bizalmi index és az üzleti bizalmi index súlyozott átlaga.

foglalkozni, a legfőbb, a KVEV utáni helyzet relatív megítéléséhez szükséges alapjellemzők bemutatására vállalkozunk.

A GKI (2019a) átfogó elemzése szerint (amely ugyan nem viszi el az adatkezelést 2019-ig) Magyarországon a 15 évnél idősebb lakosság 59%-a szenvedett orvos által megállapított tartós betegségben (magasvérnyomás-betegségben közel egyharmada), közülük a 15-34 évesek 33%-a, a 35-64 évesek 61%-a, míg a 65 éveseknek vagy náluk idősebbeknek a 91%-a. A százezer lakosra számított halálozási ráta a teljes magyar lakosságra 45%-kal magasabb volt 2015-ben, mint az EU-átlag, ugyanakkor meghaladta az összes visegrádi ország átlagát (tételesen Szlovákiáét 8, Csehországot 17, Lengyelországot pedig 18%-kal). 2011-hez képest a szlovákokhoz mérten nőtt a lemaradásunk, míg a többi országhoz, valamint az EU28-hoz mért nem változott jelentősen. A halálozási statisztikában vezető keringési rendszeri betegségek csoportjában a visegrádi országok közül Magyarország mutatója volt a legrosszabb. Bár jóval kisebbek az országok közti különbségek, a daganatos betegségeknél is a magyar érték a legmagasabb, valamint jóval alacsonyabb rátával ugyan, de az emésztőrendszeri betegségeknél és az öngyilkosságnál is Magyarország vezetett. A százezer lakosra számított megelőzhető halálozás szintén nálunk volt a legmagasabb (14%-kal magasabb, mint Szlovákiában, 39%-kal magasabb, mint a cseheknél, 43%-kal magasabb, mint a lengyeleknél), míg az EU28 átlagot 89%-kal haladta meg. Az ezredforduló utáni 16 évben a százezer főre vetített potenciálisan elvesztett életevek száma minden vizsgált országban csökkent. A csökkenés mértéke Magyarországon volt a legnagyobb mértékű, összesen 42%-os.

A vizsgált időszakban a bejelentett fontosabb fertőzőes megbetegedések (eset)száma (a szalmonella fertőzést és a vörhenyt kivéve) minden esetben csökkent (KSH, 2021).

Az intézményi kapcsolódást vizsgálva megállapítható, az egy lakosra jutó, vásárlóerő-paritáson számolt egészségügyi kiadás Magyarországon 2017-ben (NÁ1) 22%-kal volt kisebb, mint a cseheké, 10%-kal maradt el a szlovákokétól, 5%-kal meghaladta ugyanakkor a lengyelekét (GKI, 2019a). Az itthon elérhető 2018. évi adatok szerint a csehek már 48%-kal költöttek többet, a szlovákokat alig, de meghaladtuk, a lengyeleket 2%-kal haladtuk meg (KSH, 2021).

A GKI (2019a) olvasatában 2016-ban (NÁ1) az egészségügyi kiadások (állami és magán összesen) 7,4%-os GDP arányának tekintetében az EU tagállamok alsó harmadába tartoztunk. Ez az arány kissé magasabb, mint a szlovákoké vagy a cseheké, illetve jóval magasabb, mint a lengyeleké. Magyarországon 2016-ban (NÁ1) a magánkiadások az összes egészségügyi kiadás mintegy 30%-át tették ki, mely két százalékponttal magasabb, mint a 2002-es arány. A V4 országok közül utánunk a lengyelek következtek, ahol éppen ellentétes folyamat játszódott le, mint nálunk, mivel a magánkiadások aránya 14 év alatt 26%-ról 23%-ra csökkent. A V4 országok közül nálunk volt a legmagasabb a magánszféra egy főre vetített egészségügyi költsége, majd tőlünk kb. egyharmaddal lemaradva következett Lengyelország, Szlovákia és Csehország (GKI, 2019a). Észrevételezzük, mindez felveti a lopakodó privatizáció hipotézisét. 2018-ra a GDP arányos magyar ráfordítási arány csökkent (6,7%), amellyel a V4 országok közül Szlovákiával azonos szinten álltunk, kicsit előztük Lengyelországot (6,3%), Csehországot (7,7%) pedig az élre ugrott (KSH, 2021).

A hazai egészségügyi ellátás szintje a vizsgált időszakban esett. Az egy házi orvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok száma 2015-ben 1566 fő, 2019-ben 1625 fő volt. A működő kórházi ágyak száma 2015-ben 68.613, 2019-ben 67.806 volt (KSH, 2021).

Összességében a humán fejlettség indexe, amely az emberi jólét fogalmát a GDP-nél szélesebb körben értelmezi, a V4-ek közül nálunk volt a legalacsonyabb 2017-ben (GKI, 2019a). 2019-ben az érték (0,854) ugyancsak a legalacsonyabb a V4 országok viszonylatában (Human Development Reports, 2020). A dohányzás, a káros alkoholfogyasztás és az elhízás (az első benyomások szerint a KVEV szempontjából is) jelentős kockázati tényezők, pozitívum ugyanakkor, hogy az évezred eleje óta a kevesebb, mint felére csökkent az alkoholisták száma Magyarországon.

Aktivitás és foglalkoztatás

A bevezetőben említett aktivitási szint emelkedéséhez bár mindkét nem és valamennyi korcsoport hozzájárult, azonban az 55-64 éves korcsoport szerepe kiemelkedő volt (a férfiak esetén a 60-64 éves korcsoport aktivitása emelkedett ezen belül a legnagyobb mértékben). Jelentős aktivitási szint emelkedése volt tapasztalható a munkavállalási kornál idősebbek, a 65-69 évesek esetén is.

Az aktivitás jelentős emelkedését az idősebb korcsoportok esetében a 2010-es évtizedben a nyugdíjkorhatár fokozatos 65 évre emelése segítette, emellett jelentős szerepe volt az évtized első felében azoknak az ellátórendszerbeli változtatásoknak, melyek lezártak a munkaerőpiacról kivonulást lehetővé tevő korábban bejáratott utakat (korhatár előtti nyugdíjak megszüntetése, rokkantási nyugdíjrendszer átalakítása, felülvizsgálata). Ezekon felül a nyugdíjasok aktivitását ösztönözte a 2019-től a nyugdíjas munkavállalók után bevezetett jelentős adókedvezmények (Az érintetteknek csak szja-t kell fizetniük, munkavállalói járulékot nem, munkáltatóik pedig mentesülnek a szociális hozzájárulási adó és a szakképzési hozzájárulás megfizetésének kötelezettsége alól.).

A többi korosztály esetén a munkanélküli járadék 90 napra csökkentése, a közfoglalkoztatási programok évtized első felében jelentkező felfuttatása fejtett ki aktivitást növelő hatást, de számos intézkedés született a kisgyermekes anyák munkavállalását segítő is, valamint a Munkahelyvédelmi Akcióterv keretében kiépült az évtizedben az adókedvezményeknek egy, a hátrányos helyzetű munkavállalók munkaerőköltségét csökkentő – az időben némileg változó célcsoportokkal operáló – széles spektruma is, mely 2016-ban már a munkavállalók ötödét is elérte.

A foglalkoztatottak létszáma Magyarországon 2010-et követően folyamatosan emelkedett. Az emelkedés üteme 2014 és 2016 között volt a legerősebb, ezt követően a növekedés üteme mérséklődött. A foglalkoztatási rátában az évtized során bekövetkezett növekedés uniós összevetésben is kiemelkedőnek számít (több mint 15%-pontos javulás az évtized egészét tekintve.) A vizsgált szűkebb időszakban 2015 és 2019 között a 15-64 évesek foglalkoztatási rátája 63,9%-ról 70,1%-ra nőtt.

A foglalkoztatás bővülését jelentős munkaerő-piaci változások kísérték. A nyilvántartott álláskereső száma az évtized elejének közel 600 ezer fős értékéről 2015-re 378,2 ezer főre csökkent, ami 2019-re további több mint 100 ezer fővel mérséklődött. A közfoglalkoztatottak átlagos létszáma 2016-ig 200 ezer fő fölé emelkedett, majd 2019-re 100 ezer fő közelébe csökkent. A foglalkoztatottak arányában ez azt jelentette, hogy 2016-ban (a közfoglalkoztatás csúcsán) 5,1%-ot tett ki a közfoglalkoztatottak aránya, 2019-re ez 2% közelébe csökkent.

A közfoglalkoztatás annak felfutásának idejében jelentősen hozzájárult az aktivitás növekedéséhez, hiszen nem kis részben inaktívakat vont be a munkaerőpiacra, s azzal, hogy jelentősen növelte a munkaerő-keresletet hozzájárult a munkaerőpiac fehéredéséhez, s számos területen a lokális bérszínvonal emelkedéséhez. Az aktiválásban játszott szerepét világítja meg *Szabó (2020)*, aki egy év, 2014 adatait részletesen vizsgálva mutatja be, hogy ebben az évben a közfoglalkoztatásban dolgozóknak több mint 50 százaléka inaktív volt három évvel korábban, és mindössze 30 százalékuk volt foglalkoztatott. A 2014-es közfoglalkoztatottak nagyjából fele közfoglalkoztatottként dolgozott 2015-ben és 2016-ban is, 2017-re mintegy 30 százalékuknak sikerült a munkaerőpiacon elhelyezkedniük.

A közfoglalkoztatási rendszer csúcsán, 2016-ban volt olyan megye, ahol a lényegében minden ötödik foglalkoztatott közfoglalkoztatásban dolgozott (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében), az évtized végére azonban a létszám jelentős csökkenésével azok ragadtak a rendszerbe, akik foglalkoztathatósága a legrosszabb, s munkaerő-piaci esélyeik a legalacsonyabbak.

A vizsgált időszakban a közbeszédben a munkanélküliség jelensége helyett egyre inkább teret nyert a munkaerőhiány jelensége, elsősorban a foglalkoztatók, a munkaerőt keresők képviselőinek oldaláról, amely jelenség az évtized végére növekedési korlátta is vált számos vállalatnál. A foglalkoztatásra vonatkozó kutatások szerint 2013 után egyértelműen erősödtek a munkaerőhiánnyal kapcsolatos vállalati panaszok, növekedett a bejelentett üres álláshelyek száma, a közfoglalkoztatás állásai nélkül is (*Köllő et. al. 2017*).

A munkaerőhiányra vonatkozó jelzések gyakorivá váltak: a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézetének (továbbiakban: GVI) mérései szerint a munkavállalók toborzásban, felvételében nehézségeket jelző vállalatok aránya 2013 és 2018 között 9 százalékról 43 százalékra emelkedett (*Rövidtávú Munkaerőpiaci Prognózis 2019*). Az adatfelvételek szerint a legnagyobb arányban a szakképzett fizikai munkaerőt igénylő pozíciók betöltésekor szembesültek toborzási problémákkal a cégek, de a toborzási nehézségek minden foglalkoztatási csoportban emelkedtek. A GVI Féléves Konjunktúra (NÁ1) felvételének eredményei szintén azt támasztják alá, hogy 2014 óta jelentősen nőtt a toborzási nehézségekkel küzdő vállalatok aránya: a munkaerőhiányt vagy szakemberhiányt érzékelő cégek hányada 2015 októberétől kezdve 20-21%-ról indult növekedésnek, s 2018 áprilisában 47% közelébe kúszott a mutató, ami 2019-ben is 40% feletti szinten maradt. Mind a fizikai, mind a szellemi munkaköröknél a magasabb képzettséget igénylő pozíciók esetében volt magasabb a toborzási nehézségekkel küzdő vállalatok aránya.

A hazai aktivitás és foglalkoztatás eme országos trendjei mellett azonban továbbra is markáns jellegzetessége a hazai munkaerőpiacnak a területi egyenlőtlenségek stabil volta, mely összefüggésben van az ország munkaerő-piaci szétszakítottságával, dualitásával, ami nemcsak a munkaerő-piaci, de a gazdasági, versenyképességi mutatókban is megfigyelhető. Bár némi konvergencia megfigyelhető a vizsgált időszakban (és különösen azt megelőzően, a 2010-es évtized első felében) a foglalkoztatási és aktivitási ráták tekintetében megyei szinten, a területi különbségek továbbra is számottevőek. 2015-ben a három legrosszabb és a három legjobb foglalkoztatási mutatójú megye közötti különbség 12,4%-pontnyi volt, ami 2019-re 10,8%-pontosra csökkent. A megyék sorrendjében az egyetlen kiemelendő változás Somogy megye lecsúszása volt az utolsó helyre (mellette Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megye számított 2019-ben a legalacsonyabb foglalkoztatású megyék közé.) Azonban a vizsgált időszakban is stabil maradt a magyar munkaerőpiac azon jellegzetessége, hogy a régiós, megyei különbségeknél jelentősebbek a járási, települési szintű egyenlőtlenségek. Vagyis a megyei átlagok mögött igen jelentős és komplex hátrányokkal jellemezhető mikrotérségek, belső perifériák, szegregált térségek „bújnak meg”, melyek kapcsolódása a legális munkaerőpiachoz sok esetben teljesen esetleges. E térségek elsősorban Dél-Somogy, Baranya városhiányos területein Borsod és Szabolcs megyék határmenti perifériáin illetve a Belső-Tiszavidéken alakultak ki.

Emellett bizonyos társadalmi csoportok aktivitása és foglalkoztatása továbbra is igen alacsony maradt: ide tartoznak elsősorban az alacsony iskolai végzettségűek, a megváltozott munkaképességűek és a romák.

Az aktivitás szempontjából fontos jellegzetesség, hogy a vizsgált időszakban végig alacsony volt európai összehasonlításban egyes rugalmas foglalkoztatási formák elterjedtsége Magyarországon, így a részmunkaidős foglalkoztatásé, és a távmunkáé. Előbbit illetően még némi csökkenés is megfigyelhető. 2015-ben a foglalkoztatottak 6%-a dolgozott napi 8 óránál kevesebbet, ez 5,2%–4,8% között ingadozott a következő években. A nők körében némileg elterjedtebb volt a részmunkaidős munkavállalás (6,9 és 8% közötti mértékű), de elterjedtsége esetükben sem mutatott emelkedő tendenciát, sőt a 2008-as gazdasági válságot követő évekhez képest egy egyértelmű csökkenés jelentkezett. A részmunkaidős munkavállalás elterjedtsége uniós összehasonlításban alacsony, az EU 27 tagországának átlagában ennél háromszor, négyszer nagyobb arányszámok voltak jellemzők az egyes években.

A másik atipikus foglalkoztatási forma a távmunka. A távmunkában (tejesen vagy részben) dolgozók aránya a KVEV előtt kifejezetten alacsony volt hazánkban a munkavállalók 2-3%-át érintette. Ezen belül a rendszeresen távmunkában dolgozók aránya 1% körül alakult, a távmunkázók két-harmada alkalmanként végezte/végezhette a munkáját ilyen módon, és a távmunkázás kevésbé a kisgyermekes életszakaszhoz kötődött, tehát nem a munkahelyi és szülői szerepek összehangolásának „kritikusabb” időszakában volt elterjedtebb. A távmunkázás inkább egyes értelmiségi, magasan képzett munkakörökhöz és önálló (vállalkozói) munkavállalási formákhoz kötődött. 2019-ben a rendszeresen távmunkázók kétharmada ugyanis férfi volt, 70%-uk diplomás, 62%-uk háztartásában nem nevelkedett 15 éven aluli gyermek. 42%-uk státusza nem alkalmazott volt, harmaduk az információ-kommunikáció ágazatban dolgozott.

A demográfiai folyamatokon túl a munkaerő-piaci kínálatot, és elsősorban a fiatalabbak és szakképzettebbek kínálatát szűkítő folyamat volt a vizsgált korszakban a külföldi munkavállalás növekvő elterjedése is. A külföldön munkát végzők statisztikai számbavétele nem egyszerű feladat, hiszen részben még itthon laknak, és ingáznak vagy heti- havi rendszerességgel hazajárnak, ekkor a lakossági összeírásokban (pl. a munkaerő-felvételben) még meg tudnak jelenni, vagyis összeírják őket; részben viszont nem rendelkeznek hazai lakcímmel, nem jelentették be távozásukat, ezért a tükörstatisztikákban – vagyis a fogadó országok nyilvántartásaiban – jelennek csak meg. A tükörstatisztikák viszont nem foglalják magukban a nem hivatalosan külföldön dolgozókat, a bejelentés nélkül hosszabb-rövidebb ideig külföldön tartózkodó magyarokat. Az egyszerűsített honosítás bevezetése még tovább bonyolítja helyzetet (magyar állampolgárokként jelenhetnek meg a Magyarországon sosem élt pl. magyar állampolgársággal is rendelkező erdélyiek stb.)⁷.

Hárs (2020) nyomán összefoglalva a hazai kivándorlás trendjeit a kétezres évek végéig az EU-hoz 2004 után csatlakozott országokból megindult nagymértékű elvándorlás Magyarországot lényegében érintetlenül hagyta, s az megkésve, de gyorsan növekvő folyamatként teljesedett ki a 2010-es évtizedben. A 15–64 évesek elvándorlási aránya 2010-ben 1,3 százalék volt, amely 2011 és 2015 között néhány év alatt 2 százalék-ponttal emelkedett.

Fontos és stabil jellemzője volt a magyar kivándorlásnak a felsőfokú végzettségűek folyamatosan magas, az alacsony iskolai végzettségűek alacsony aránya az elvándorlók között. Az évtized második felére a magyar elvándorlás üteme is lelassult, 2015 és 2019 között Magyarország ismét a relatíve szerényebb nettó elvándorlást mutató országok közé került vissza. A külföldön élő magyarok körében igen magas foglalkoztatási arány mérhető, ami arra utal, hogy a magyarországi elvándorlás nagymértékben gazdasági, munkavállalási célú, aki külföldön él, sikeresen talált is munkát. (2019-ben a külföldön élő magyarok körében 80%-os foglalkoztatási arány volt jellemző). A munkaerő-felmérés adatsorai is a fenti tendenciákat támasztják alá. Ebből a felmérésben a magyarországi lakóhellyel rendelkező, de külföldön munkát vállalók számai becsülhetők: eszerint a külföldi munkavállalás intenzív szakasza a 2010-es évtized első felére esett. 2016-ig jelentősen emelkedett a külföldön munkát vállaló, de magyarországi lakóhelyüket megtartók száma a 2010-es 49,5 ezer főről 116,4 ezer főre. Ezt követően emelkedés már nem, hanem kisebb csökkenés, stagnálás volt megfigyelhető.

Felhasznált szakirodalom

- ÁSZ (2019): *A bruttó külső adósság és az államadósság finanszírozásának kapcsolata*. Kézirat. Budapest. 2019. május 7.
https://www.asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2019/brutto_kulso_adossag_es_allamadossag_20190507.pdf?ctid=1271
- ÁSZ (2020): *A közszféra teljesítménymérése - Nemzeti és Ágazati Stratégiák értékelése*. Kézirat. Budapest. 2020. május 18.
https://www.asz.hu/storage/files/files/elemzesek/2020/kozszfera_teljesitmenymerese_20200518.pdf?download=true
- Csath Madolna (2021): A közepes fejlettség és a humánvagyon kapcsolata. *Magyar Tudomány*. 4. szám 462-473. p. https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=matud202104_f57034_i1
- European Commission (2021): *European structural and investment funds (ESIF) Country Data for Hungary* <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/HU> Letöltés: 2021. május 4.
- GKI (2019a): *Az egészségügy helyzete Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. Kézirat. Budapest. 2019. március 31.
<https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2019/05/GKI-Az-eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgy-helyzete-20190409.pdf>
- GKI (2019b): *Júniusban nagyot estek az üzleti várakozások*. Kézirat. Budapest. 2019. június 24.
https://www.gki.hu/wp-content/uploads/2019/06/GKI_konj_1906.pdf

⁷ A kivándorlás lehetséges adatforrásait és azok korlátait összefoglalja Kapitány-Rohr (2014).

- Hárs Ágnes (2020) Elvándorlás, visszavándorlás, bevándorlás. Jelenségek és munkaerő-piaci hatások In.: *Társadalmi Riport 2020*, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest https://www.tarki.hu/sites/default/files/2020-10/115_145_Hars_web.pdf
- *Human Development Reports* (2020) 343-346. o. <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>
- Kajdi László (2018): Hazautalások Magyarországra – egy új adatfelvétel első eredményei. *Hitelintézet Szemle*, 17. évf. 3. szám, 2018. szeptember, 85–108. o. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-17-3-t4-kajdi.pdf>
- Kapitány Balázs -Rohr Adél (2014): Kivándorlás Magyarországról – egy új becslési eljárás eredményei. In: Spéder Zsolt (szerk.) *A család vonzásában* Budapest, KSH-NKI 67-85.o. <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografuskonyvtar/issue/view/535>
- Kovács Katalin – Bálint Lajos (2018): Halandóság. In. Demográfiai portré 2018. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 147-175. o. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2741/2638>
- Köllő J. et. al (2017): Az alapvető hiányindikátorok alakulása. In: Fazekas Károly - Köllő János (szerk.) *Munkaerőpiaci Tükör*, 2016. Közgazdaságtan- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest 63-72. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2018/01/mt_2016_hun_13.pdf
- KSH (2018): *Magyarország 2017*. KSH, Budapest <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf>
- KSH (2020): *Közvetlen külföldi működőtőke-befektetések állománya*. Összesítés. 2020. július 8. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int045b.html
- KSH (2021): *Egészségügy, baleset*. Összefoglaló táblák. 2021. április <https://www.ksh.hu/stadat?lang=hu&theme=ege>
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (2018): *Rövidtávú Munkaerőpiaci Prognózis 2019* https://gvi.hu/files/researches/557/prognozis_2018_tanulmany_181123.pdf
- MNB (2020). *Trianon 100. Tízszáz év számokban – Magyarország elmúlt 100 évének története*. MNB, Budapest. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/mnb-szakkonyvsorozat/trianon-100>
- Szabó Lajos Tamás (2020): *Kiknek segített a közmunkaprogram visszatérni a munkaerő-piacra?* Kézirat. Budapest. 2020. november 5. <https://www.mnb.hu/letoltes/szabo-lajos-tamas-kiknek-segitett-a-kozmunkaprogram-visszaterni-a-munkaeropiacramnb-honlap.pdf>